

Inimõiguste Instituudi aastakonverents, 10. detsembril 2011

Enn Tarto

Avalik-õiguslik vastupanu läbi aegade

Inimõiguste kaitse ja avalik-õiguslik vastupanu ei sündinud Eestis üleöö vaid samm-sammult. 25. detsembril 1956. aastal Eesti Noorte Maleva liikmed arreteeriti. Meie kaheksast poisist on kolm veel elus, alles hiljuti lahkus meie keskelt Jüri Lõhmus. Tookord me kaitsesime ungarlasi, nõudsime Eesti iseseisvuse taastamist, aga paljudes meie dokumentides otseselt niisugust sõna nagu inimõiguste kaitse ei olnud.

Kui meid arreteeriti teist korda 1962. aastal, siis oli inimõiguste kaitse kohta eraldi peatükk. Loomulikult Mordva kommunistlikes koonduslaagrites oli nimesid, eriti Moskvast, kes olid väljas et tuleb kaitsta inimõigusi. Ja mul on meeles, kui 1964. aastal Moskvast tuli kõrge komisjon vaatama, et kuidas noorte vangide ümberkasvatamine läheb. Kohalikud majorid ja polkovnikud pugesis nende ümber. Vene haritlased küsisid, et kuidas Nõukogude Liidus inimõiguste kaitsega on. Kindral vastas, et kas teil häbi ei ole, eesti, läti ja leedu natsionalistid irvitavad, aga inimõiguste kaitse on neegrite jaoks või rahvusvahelise imperialismi poolt allasurutud inimeste kaitseks, aga Nõukogude Liidus ei saa sellist probleemi olla.

Seal ja ka hiljem oligi üheks vastupanu liikumise nõudeks see, et Nõukogude Liit ja tema satelliidid austaksid ja järgiksid seadusi, millele nad on ise alla kirjutanud, või rahvusvahelisi õiguslikke akte. Sest paberite järgi oli Nõukogude Liit veel demokraatlikum kui Šveits, eriti naiste õiguste osas.

Niimoodi oligi, et kui tänapäeval räägitakse, et kuldsed 60ndad, siis ma küsin, et kelle jaoks need kuldsed olid. Ainuüksi Mordva vangilaagrites oli eestlasi 750-760 ja 30 naist. Muidugi režiim oli tookord leebem kui Stalini ajal ja leebem ka kui Andropovi ajal.

1975. aastal, kui Helsingisse kogunesid 33 Euroopa riiki, USA ja Kanada ja kirjutati alla nn rahu- ja julgeoleku koostöö, oli väga oluline kokkulepe. Kaks esimest punkti olid Moskva huvides, aga nn kolmas korv andis võimaluse nõuda inimeste ideede ja info vabamat vahetamist Lääne- ja Ida-Euroopa vahel. See oli suureks sammuks, et nõuda ka inimõiguste kaitset Nõukogude Liidus. Loodi Helsingi kokkulepete järelevalve grupid Moskvast, Leedus, Ukrainas, aga Eestis juhtis nii, et KGB kutsus välja vabadusvõitleja Erik Udami, tegi ettepaneku luua koostöös järelevalvegrupp. Aegviidus Ratas Endel vedas Udami topist autoga järel, aga Udam läks Moskvasse ja avalikustas selle kokkuleppe. Sellepärast meie oma gruppi välja ei kuulutanud, aga tegime selles suunas tööd ja avalikustasime mitmesuguseid avalikke kirju.

Tahaksin pöörduda kõige tähtsama kirja poole. 1979. aastal avalikustati 45 Leedu, Läti ja Eesti kodaniku märgukiri ÜRO peasekretärile ning NSVL, Saksamaa LV ja Saksamaa DV ja Atlandi hartale alla kirjutanud valitsustele avalikustada

Molotov-Ribbentropi pakt ja kuulutada see kehtetuks selle allakirjutamise hetkest alates ning taastada Balti riikide iseseisvus.

Märgukiri avalikustati 1979. aasta 23. augustil Moskvas ja Eesti poolt olid sellele alla kirjutanud Mart Niklus, Endel Ratas, Enn Tarto ja Erik Udam. Ja peab ütlema, et väga tähtis oli see, et akdeemik Sahharov toetas seda märgukirja ja mitmed dissidendid. Venelased ühes ja teises vormis langesid repressioonide ohvriks, samuti need, kes olid organiseerinud selle kirjutamist ja levitamist. Aja jooksul need kõik pandi vangi.

Avalik-õiguslikul vastupanul oli suur mõju selles, et meil õnnestus materjale välja sokutada Moskva kaudu, ka Soome kaudu. Siis raadio kaudu meie ettepanekuid tõlgiti mitmesse keelde, tähtis oli, et vene keelde. Miljonid inimesed said nendest teada. Samuti olid meie märgukirjad väliseestlastele suureks abiks. Olen ise tunnistanud, et kui märgukirjadel olid reaalsed nimed all, siis nende mõju oli palju suurem.

Veel üks asi. Kõigi avalik-õigusliku võitluste aluseks oli salajane ettevalmistus, sest kui üks märgukiri on valmis, on see nagu sptutnik, et näe, lendab. Selle ettevalmistamiseks oli vaja põrandaaluseid väljaandeid. Eestis oli selleks "Lisandusi mõtete ja uudiste vabale levikule Eestis". Raamatukogudes neid on.

Moskva oli meile eeskujuks. 1968. aastal hakkas Moskvas ilmuma "Jooksvate sündmuste kroonika" ning alates 1972. aastast "Leedu katoliku kiriku kroonika".

1978. aastal jõudsimel meie niikaugale, et Eestis hakkasid ilmuma salajased põrandaalused väljaanded. Need toimetati läände. Rootsis Ants Kippari eestvedamisel Vangistatud Vabadusvõitlejate Abistamise Ühendus ja nemad levitasid ja paljundasid seda informatsiooni. Meil oli ka teada, et lääne struktuurid võtsid info vastu, kui see tuli kahest eri allikast. Üks allikas oli Moskva või Soome ja teine oli Leedu. Sealt jõudsid Münchenisse ja edasi raadiojaamades Vaba Euroopa, Vabadus, Deutsche Welle, BBC jt kanalid, mida kuulati siin. KGBlased ütlesid, et vähemalt 30% täiskasvanud eestlasi kuulasid välisraadioid.

See oli avalik-õiguslik vastupanu, kus oli koostöö eri rahvaste vahel, kus eestlased, lätlased ja leedulased nõudsid iseseisvuse taastamist. Koostöö vene dissidentidega oli väga oluline. Kuigi me toona ei arvanud, et oleme dissidendid, me arvasime, et me mõtleme õigesti, nii nagu peab.

Mul on hea meel, et Inimõiguste Instituut hakkab aktiivsemalt tööle. Siin on räägitud venelaste probleemidest, aga on ka eestlaste probleemid. Üks, millega Inimõiguste Instituut peab tegelema, on äärmuslased. Kas see, kellel on äärmuslikud vaated ja tegevus, või see, kes inimõiguste eest julgelt võitles? 2008. aastast püütakse meile kaela määrada, et me julgesime vastu hakata ja läksime korduvalt kinni, ja et me oleme äärmuslased. Selline seisukoht on vaenulik ja Eesti riigi julgeolekule ohtlik.

(P.S! Tegemist on vabaümbekirjutusega)

Inimõiguste Instituut
Estonian Institute of Human Rights

